

PERSPECTIVA HISTÒRICA: LLEGAT DE LA GUERRA, MEMÒRIA COL·LECTIVA I FUTUR DE LA REGIÓ

Negacionisme “proxy” i cultura de la impunitat: el llegat social de la guerra als Balcans

Esma Kučukalić

Membres de la policia especial participen en una desfilada a Banja Luka, el 9 de gener de 2024, durant la celebració del dia de la República Srpska. Aquesta celebració desafia la prohibició del Tribunal Constitucional de Bòsnia i Hercegovina i les advertències de les autoritats supervidores occidentals. Fotografia: Reuters/Fedja Grulovic

En l'era dels fets alternatius, l'ombra dels crims de guerra encara impregna tots els espais públics i culturals als Balcans, desafia els esforços de la justícia transicional i alimenta el revisionisme històric, entès com un contrallegat polític excoent que exalta el triumfalisme [1] com a culminació del genocidi. Per fer-ho, imposa una narrativa distorsionada, impulsada per actors amb interessos particulars, que busca nous elements de la memòria històrica postmoderna en la qual no hi ha un relat unificat sobre el passat comú ni sobre el caràcter real d'aquests conflictes que, d'aquesta manera, poden ser reactivats.

Aquesta realitat és avui especialment visible sobre l'escenari de Bòsnia i Hercegovina, on el model sorgit dels Acords de Pau de Dayton de 1995 —sota la fórmula “un Estat, dues entitats (la República Srpska, sobre el 49% del territori, i la Federació de Bòsnia i Hercegovina, sobre el 51% del territori) i tres pobles constituents (serbis, croats i bosnians)” — va aconseguir aturar el vessament de sang, però, alhora, ha consolidat al poder una mena d’“etnocràcia” en la qual els contrapesos ètnics s'utilitzen tendenciosament per erosionar les institucions estatals que representen l'escorça del poder ètnic. Els mecanismes com el dret de veto davant de l'interès vital nacional i el vot entitari

(només els tres pobles constituents poden optar a la presidència de l'Estat i a la cambra alta del parlament, i aquestes posicions són elegides des de les entitats) representen un sistema segregacionista. Així ho ha dictaminat el Tribunal Europeu dels Drets Humans en una desena de sentències, des de la de Sejdić-Finci de 2009 a la més recent de Kovačević de 2023, que obliguen l'Estat de Bòsnia i Hercegovina a esborrar la línia ètnica, és a dir, el lloc de residència i l'origen ètnic, a l'hora d'elegir els seus representants.

Harmonitzar aquesta anomalia amb l'*acquis* comunitari significa fer propi el procés de democratització i europeïtzació cap a un constructe en clau ciutadana, però les dues últimes dècades de "fatiga de l'ampliació" i la guerra a Ucraïna semblen haver enterrat aquest objectiu amb la sorprenent acceptació de la candidatura europea de Bòsnia i Hercegovina el desembre de 2022 i l'obertura de converses el març de 2024. Podem preguntar-nos si la Unió Europea i els Estats Units han tingut èxit en algun dels seus quatre objectius de tolerància envers aquest sistema d'estabilocràcies, pensant-se que així podrien contenir a Rússia i a la Xina, normalitzar les relacions entre Sèrbia i Kosovo i protegir la sobirania de Bòsnia i Hercegovina, o més aviat han donat ales a la reformulació de l'etnonacionalisme, que no fa pas tant va portar a la regió a la neteja ètnica.

Les mostres de joia europeïstes van ser ràpidament neutralitzades per les elits ètniques fent ús de la Resolució de l'Assemblea General de les Nacions Unides que, el maig de 2024, va establir l'11 de juliol com a Dia Internacional de Reflexió i Recordatori del Genocidi de Srebrenica de 1995, i que insta a introduir en l'educació els fets judicialment constatats. Una proposta que hauria d'ajudar en la tasca difícil d'abordar el trauma i promoure la cultura de la pau, però que ha reactivat a la regió les velles/noves idees xovinistes, avui evidenciades en un negacionisme *proxy* i en la glorificació del genocidi. [2]

Moj je tata zločinac iz rata! (el meu pare és un criminal de guerra!)

La cançó *Moj je tata zločinac iz rata* (el meu pare és un criminal de guerra) és tan aberrant com la mateixa indústria de *turbofolk* finançada pels règims de la regió, i aquests mesos ha estat la banda sonora de la banalització dels crims de guerra i del rebuig a la justícia internacional, especialment en els mesos previs i posteriors a la votació de la resolució de Srebrenica al si de Nacions Unides. A proposta d'Alemanya i Ruanda, el text va tirar endavant amb 84 vots a favor, 19 en contra i 68 abstencions, però lluny de ser vist com un "Mai més!", el discurs públic de la República Srpska i Sèrbia l'ha presentat com la culminació de la conspiració que els declara una nació genocida, si bé el text ni els esmenta.

El Tribunal Penal Internacional per a l'ex-Iugoslàvia (ICTY) va definir el crim de Srebrenica com a genocidi, i el Tribunal Internacional de Justícia (CIJ) ho va confirmar l'any 2007. Les cinquanta condemnes existents sumen més de set-cents anys de presó per genocidi i crims de guerra. Entre aquestes condemnes, hi ha les del militar Ratko Mladić i l'expresident de la República Srpska Radovan Karadžić, ambdós amagats durant anys a Sèrbia. És per aquest motiu que la cançó esmentada abans ha estat l'himne d'una narrativa oficial que

combina tres elements clau del discurs negacionista: la negació de la responsabilitat individual i col·lectiva en els crims i, d'aquesta manera, l'autoritat dels tribunals internacionals; l'exaltació dels perpetradors com a herois per a una generació que ha nascut després del conflicte i, finalment, la victimització d'una ètnia en un relat particularista sobre els mateixos fets.

Creients ortodoxos celebren l'Epifania banyant-se al llac Sava de Belgrad, Sèrbia, amb diverses banderes, el 19 de gener de 2021. Fotografia: Mitar Mitrović

La cançó també retrata allò que l'autor Hariz Halilovich defineix com un genocidi "local" en un context global, ja que va ser premeditat i executat per un exèrcit i una policia entrenats, equipats i defensats per Sèrbia "més enllà de tot dubte raonable", però, a més, va ser "permès per actors importants dins de la comunitat internacional, que van triar exercir el paper d'espectadors passius". Des de les primeres sentències del Tribunal de la Haia, com la de Duško Tadić, el 1999, que va reconèixer l'"ocupació per proxy", o la de Radislav Krstić, el 2001, on es va qualificar per primera vegada el crim de Srebrenica com a genocidi, hem assistit a una llarga història de negació. Són les organitzacions no governamentals les que sostenen la càrrega de les investigacions independents, sovint sota una forta fustigació des de la caiguda de Slobodan Milošević, però especialment des de l'assassinat de Zoran Đinđić l'any 2003, quan l'ampliació europea encara era una prioritat i el discurs negacionista era un tema incòmode.

En l'era dels fets alternatius, l'ombra dels crims de guerra encara

impregna tots els espais públics i culturals als Balcans i alimenta el revisionisme històric

El Parlament serbi va condemnar la matança de Srebrenica el 2010 en els termes que ho fa el Tribunal Internacional de Justícia, però sense esmentar la paraula “genocidi”. El text, doncs, el condemna i el nega alhora, molt en línia dels fets alternatius que marquen la política de la regió. Un exemple és la ruptura amb el passat ultranacionalista, tant de l’actual president de Sèrbia, Aleksandar Vučić, com del líder de la República Srpska, Milorad Dodik, per avançar cap a la reconfiguració de la ideologia etnonacionalista, ara a partir del victimisme per les accions ofensives d’Occident, siguin encarnades en l’OTAN o en la justícia transicional.

Negacionisme *proxy*

Restituir a criminals de guerra condemnats, celebrar dies prohibits pel Tribunal Constitucional de Bòsnia i Hercegovina en presència de representants russos, serbis i de l’extrema dreta europea i promulgar lleis paral·leles a les estatals per amortitzar sancions per negacionisme són accions que compten amb suport més enllà de la regió, com ha assenyalat la presidenta del Mecanisme Residual Internacional dels Tribunals Penals, Graciela Gatti Santana. Ja l’any 2015, Rússia va vetar la resolució del Consell de Seguretat de Nacions Unides sobre el genocidi de Srebrenica proposada pel Regne Unit (CSNU, 2015) amb el pretext que era un text que culpava només una part. Rússia també ha votat en contra de la resolució actual de l’Assemblea General i, a més, ha exigint una reunió urgent del Consell de Seguretat de Nacions Unides. Els llaços fraternals entre l’entitat de la República Srpska, Rússia i Sèrbia van des de la política a la religió, passant pels mitjans de comunicació i el finançament estratègic en els àmbits econòmic i militar. Aquests vincles han permès, d’una banda, una estructura d’intel·ligència a la República Srpska independent de la que podria tenir el Kremlin a Sèrbia i, de l’altra, un discurs coordinat que utilitza el revisionisme històric respecte dels crims de guerra per reforçar els objectius separatistes. [3]

Milorad Dodik s’ha reunit fins a quatre vegades amb Vladímir Putin des de l’esclat de la guerra d’Ucraïna i l’ha distingit amb la Medalla a l’Honor. També ha entregat aquesta medalla a Viktor Orbán o al mateix Radovan Karadžić. L’any 2021, Valentin Inzko, el penúltim Alt Representant per a Bòsnia i Hercegovina —l’Oficina de l’Alt Representant representa la Comunitat Internacional com a garant de la implementació civil dels Acords de Dayton i compta amb els poders de Bonn pels quals pot esmenar lleis o destituir polítics que violin els Acords de Dayton— va introduir esmenes al Codi Penal per incloure penes de presó per a la glorificació dels criminals de guerra i la negació del genocidi. Tot just una setmana després, l’alemany Christian Schmidt el va substituir en el càrrec sense ser reconegut per Rússia al Consell de Seguretat.

Les esmenes de Valentin Inzko van servir de detonador per a un bloqueig de les institucions centrals de Bòsnia i Hercegovina per part de l’Assemblea de la República Srpska,

mitjançant la retirada dels seus delegats del parlament estatal, a més de la negativa d'implementar les decisions de l'Oficina de l'Alt Representant i les sentències del Tribunal Constitucional en l'àmbit d'aquesta entitat. Més tard, a aquests fets s'hi afegia una bateria de lleis paralegals com la de l'escut, la Llei d'Immunitat Parlamentària, la modificació de llei per convocar un referèndum i la Llei d'Agents Estrangers, reescrita a partir de la de Putin per eliminar influències malignes. El juny de 2023, Dodik va anunciar, a més, que confeccionaria "una llista d'enemics de l'Estat" i va introduir esmenes al Codi Penal de la República Srpska que tipifiquen la difamació com a delictes i que van dirigides expressament a periodistes i activistes. L'última estocada és la nova llei electoral, que no reconeix el rol de la Comissió Electoral Central de Bòsnia i Hercegovina en l'àmbit de la República Srpska. Tot això, fagocitat amb un incendiari discurs que, només durant el primer semestre de l'any 2024, coincidint amb la votació de la resolució sobre el genocidi de Srebrenica, s'ha multiplicat per quatre, especialment entre els representants polítics.

Però dels cent casos actius davant la Fiscalia de Bòsnia i Hercegovina per negació del genocidi, incitació a l'odi i glorificació de criminals de guerra, només hi ha un únic veredictes. La lentitud dels procediments i un Codi Penal que no està harmonitzat amb el Conveni Europeu dels Drets Humans, del qual Bòsnia i Hercegovina n'és signant, porten a un fet paradoxal: els murals en honor a Ratko Mladić —condemnat igual com Karadžić a cadena perpètua pel Tribunal Penal Internacional per a l'ex-Iugoslàvia— que avui són el paisatge urbà d'algunes places de Banja Luka o la part est de Sarajevo, i també de Belgrad, són protegits per cossos de seguretat de l'"atac" d'activistes que els intenten esborrar, i que s'enfronten a condemnes per vandalisme o calúmnies.

Dos homes beuen alcohol en un garatge de la localitat de Božanovići, a la República Srpska

(Bòsnia i Hercegovina), el novembre de 2017, sota un retrat de l'antic comandant militar serbi Ratko Mladić, condemnat per crims de guerra pel Tribunal Penal Internacional per l'antiga Iugoslàvia pel seu paper en el genocidi de Srebrenica. Al seu poble natal, on amb prou feines viuen dues dotzenes de persones, Mladić és vist, com diu l'eslògan del retrat de la imatge, com "un heroi". Fotografia: Dado Ruvic/Reuters

El negacionisme *proxy* també es manifesta en l'estratègia de deseuropeïtzació que reforça els corrents d'oposició des de dins i envers la mateixa Unió Europea. [4] Figures com Orbán troben aliances en aquesta cultura d'impunitat, juntament amb el tren islamòfob creixent de l'extrema dreta a Europa. Tal com explica Hamza Karcic en un article a *Haaretz*, *Dodik* "ara es refereix deliberadament als bosnians coma 'musulmans', en un esforç per presentar a aquest poble constituent de Bòsnia i Hercegovina com una comunitat purament religiosa i intrínsecament amenaçadora", [5] i ho ha tornat a fer en la seva primera entrevista després de la resolució de Srebrenica, feta estratègicament amb *The Jerusalem Post*, en el marc de la construcció d'una llarga retòrica que compara als serbis amb el poble jueu, víctima d'una "coexistència inviable". [6]

Croàcia tampoc s'escapa del discurs populista que rendibilitza Srebrenica. En paraules de l'actual president croat Zoran Milanović, "hi ha genocidis i genocidis". L'any 2016, Milanović va demanar "primer sabó, després perfum", referint-se a la impossibilitat d'establir un estat de dret a Bòsnia i Hercegovina pel fet que hi ha dos milions de ciutadans musulmans. A l'últim informe sobre la difamació del genocidi de l'organització Srebrenica Memorial Center s'hi estableix una connexió institucional i financera amb organitzacions, centres educatius i associacions que difonen una narrativa contrària als fets establerts per la justícia en el discurs públic. [7]

Etnonacionalisme: la ideologia més rendible

El cosmopolitisme es continua percebent com un privilegi en una societat que encara està altament traumatitzada per les guerres, per la qual cosa la lleialtat al grup ètnic és la ideologia més rendible. Així doncs, allò que en els anys noranta, segons l'Acadèmia Sèrbia de les Ciències i les Arts, era una Gran Sèrbia o "tots els serbis en un mateix Estat", avui s'ha reeditat en la idea del *Srpski svet* (món serbi), un equivalent del *Ruski svet*, que el maig de 2024 va celebrar la primera assemblea, on es va buscar alinear les posicions de Sèrbia, la República Srpska, Montenegro i Kosovo contra el reconeixement de la independència kosovar i el genocidi de Srebrenica. Montenegro no ha tardat a trencar amb la política d'"amnèsia" cap als seus crims de guerra amb una contraresolució pel genocidi de serbis a Jasenovac, un camp d'extermini establert per l'Estat feixista croat (ústaixa) durant la Segona Guerra Mundial. Srebrenica s'ha plasmat en el discurs públic com la gota que ha fet vessar el got i justifica una separació amistosa que ja compta amb un esborrany amb diversos punts.

Tant Vučić com Dodik diuen que respecten els Acords de Pau de Dayton, però emmarquen els seus plantejaments en el retorn a un "Dayton original". Aleksandar Vučić es proclama

garant de l'armistici, quan en realitat Sèrbia, com Croàcia, n'és signant. Milorad Dodik rebutja les dues figures que apuntalen Dayton, el Tribunal Constitucional i l'Oficina de l'Alt Representant, que han estat les responsables de les principals esmenes per reforçar la centralitat de l'Estat. L'estratègia del secessionisme és ara la presa de decisions col·lectiva a l'assemblea de la República Srpska, amb l'esperança del seu president d'esquivar unes sancions internacionals encara més coercitives amb ell i amb les seves empreses familiars, i de desviar l'atenció del judici que té en marxa, des del gener de 2024, per rebutjar la implementació de les esmenes de l'Alt Representant.

El nacionalisme identitari de l'expresident de Croàcia Franjo Tuđman, que consistia a engrandir la matriu amb el germen de l'Herceg-Bòsnia, ha transformat el seu objectiu territorial cap a un nacionalisme transsobiranista perquè veu complicat un moviment de fronteres ètniques en una Europa moderna. Però el seu centre ètnic (la matriu Croàcia) “construeix institucions que produeixen i sostenen una nació més enllà de les fronteres del seu estat”. [8] El partit conservador croat de Bòsnia —la Unió Democràtica Croata de Bòsnia i Hercegovina (HDZ), liderat per Dragan Čović— amb només el 9% dels vots en les últimes eleccions, va aconseguir que en la mateixa fase de recompte dels comicis de 2022 l'Alt Representant Schmidt (que molt situen en l'òrbita del conservadorisme) utilitzés els seus poders per imposar canvis en la llei electoral de Bòsnia i Hercegovina, malgrat que tant l'OSCE com la Comissió de Venècia [9] recomanessin esperar. Aquests canvis van afavorir que els parlaments cantonals de la Federació fossin compostos en proporció amb l'estructura ètnica de la població, com demanava el partit HDZ, fet que s'ha interpretat com una reforma constitucional mitjançant l'esmena a la llei electoral. L'Alt Representant no va fer el mateix per treure Bòsnia de la inconstitucionalitat a l'hora de complir les sentències del TEDH respecte del sistema de vot segregacionista.

El cosmopolitisme es continua percebent com un privilegi en unes societats encara traumatitzades per les guerres, per la qual cosa la lleialtat al grup ètnic és la ideologia més rendible

També s'ha reconfigurat el nacionalisme bosnià, que ha virat de l'unitarisme entorn del seu partit primigeni, el Partit d'Acció Democràtica (SDA), i ha intentat implementar un sentiment de pertinença a la nació bosniana entre els musulmans de Sandžak —població musulmana de Sèrbia i Montenegro— a partir de l'equivalència de la supervivència de la nació bosniana com a poble autòcton —que, a diferència de serbis i croats, no té una segona pàtria— sobre la base de la integritat territorial de Bòsnia i Hercegovina. Una concepció de poble autòcton a la qual se li critica un intent de “majorització” política respecte dels altres.

Les elits ètniques, polítiques i econòmiques s'han tornat inseparables i tenen una influència directa en els processos d'integració dels països dels Balcans a la Unió Europea, on el procés d'uropeïtzació “ha estat víctima dels objectius d'estabilitat geopolítica de Brussel·les” [10] També ho ha estat el patrimoni del Tribunal de la Haia, que no ha

aconseguit l'objectiu social d'establir una única veritat per a la memòria col·lectiva dels estats sorgits de la desintegració de Iugoslàvia. [11] Però allò que s'ha sacrificat especialment és el principi de veïnatge (*komsiluk*), tan arrelat a la regió abans de la guerra, que avui, lluny d'honrar al veí, no va més enllà de la coexistència dins del blindatge ètnic.

REFERÈNCIES I NOTES

- 1 — Halilovic, H. (2021). "25 Years After Srebrenica: "Local" Genocide in a Global Context". A Turcalo, S., Karcic, H. (eds.), *Bosnian genocide denial and triumphalism: origins, impact and prevention*. Sarajevo: Facultat de Ciències Polítiques de la Universitat de Sarajevo, p. 115-125.
- 2 — Simic, O. (2024). "Celebrating" Srebrenica Genocide: Impunity and Indoctrination as Contributing Factors to the Glorification of Mass Atrocities". *Journal of Genocide Research*, 1-19. [Disponible en línia](#).
- 3 — IFIMES (2021). "Russia establishes its modus operandi in Bosnia and Hercegovina". [Disponible en línia](#).
- 4 — Janczak, J. (2010). "De-Europeanization and Counter-Europeanization as Reversed Europeanization. In Search of Categorization". A *Policies and Politics of the European Union*. Poznan: Facultat de Ciències Polítiques i Periodisme de la Universitat Adam Mickiewicz, p. 99-110.
- 5 — Karcic, H. (2021). "Prepping for Secession - or War: Who Will Stop Bosnia's Serb Separatists?" *Haaretz*. [Disponible en línia](#).
- 6 — Beck, E. (2024). "Republika Srpska President Dodik to 'Post': Coexistence with Muslims is impossible - exclusive". *The Jerusalem Post*. [Disponible en línia](#).
- 7 — Džananović, M.; Vucic, N.; Ikanovic, E. (2023). *Srebrenica Genocide Denial Report 2023*. Srebrenica Memorial Center, 4, 63, p. 4. [Disponible en línia](#).
- 8 — Obucina, V. (2010). "Hrvatski transsuvereni nacionalizam o BiH". *Političke analize : tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, vol. 1, núm. 4. [Disponible en línia](#).
- 9 — Tant l'OSCE com la Comissió de Venècia recomanen no modificar la llei electoral l'any electoral i mai no aplicar els canvis en aquells mateixos comicis. OSCE/ODIHR (2018). "Priručnik za praćenje preporuka za unapređenje izbornog procesa" ("Manual de seguiment de recomanacions per millorar el procés electoral"), p. 22. [Disponible en línia](#).
- 10 — Radeljić, B.; Đorđević, V. (2020). "Clientelism and the Abuse of Power in the Western Balkans". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 22 (5), p. 597-612. [Disponible en línia](#).
- 11 — Tadic, T. (2020). *Ogledi iz sociologije religije*. Analitika: Sarajevo, p.125.

Esma Kučukalić

Esma Kučukalić és doctora en Drets Humans, Pau i Sostenibilitat per la Universitat de València (UV). Té un màster en Estudis Internacionals i de la Unió Europea i és llicenciada en Periodisme (UV). Actualment, és professora de Relacions Internacionals a la Universitat Europea de València i al màster de Periodisme Internacional de la Universitat Rey Juan Carlos. Els seus treballs acadèmics i periodístics se centren en els drets humans i la ciutadania, especialment a la Bòsnia i Hercegovina postconflicte. Forma part de la xarxa internacional Solutions Journalism Network, de la qual és formadora acreditada en periodisme de solucions. Publica regularment reportatges de llarg format a la *Revista Plaza* i col·labora amb diferents mitjans de comunicació. Ha estat autora i guionista de diversos documentals. És autora del llibre *Ciudadanía y etnicidad en Bosnia y Herzegovina* (Publicacions Universitat de València, 2019).